

Thomas van Aquino: 8 thema's

Een lezingenreeks op het Grootseminarie Rolduc

Thema V) Thomas van Aquino over een gelukkig leven

1) Introductie

Citaat: "Oportet tamen quod felicitas qualem possibile est esse praesentis vitae sit in vitam perfectam, id est per totam hominis vitam. Sicut enim una hirundo veniens non demonstrat ver nec una dies temperata, ita etiam nec una operatio semel facta facit hominem felicem, sed quando homo per totam vitam continuat bonam operationem. Sic ergo patet quod felicitas est operatio propria hominis secundum virtutem in vitam perfectam." - In Eth. Nic. I, 10 (nr. 129).

Vertaling: "Zodoende moet het geluk dat in dit leven mogelijk is, zich in een volmaakt leven tonen, wil zeggen in het hele leven uiten. Zoals één zwaluw nog geen zomer maakt noch één heldere dag de lente aankondigt, zo maakt evenmin één goede daad de mens gelukkig, maar doordat hij door het hele leven heen het handelen in het goede vertoont. Zodoende blijkt dat het geluk bestaat in het geheel eigen deugzaam handelen van de mens gedurende het hele leven."

"Één zwaluw maakt nog geen zomer..." – Wie kent dit gezegde niet? Had u verwacht dat dit bekende gezegde een uitspraak is van een filosoof? En het is geen citaat van Thomas maar van Aristoteles. Bovendien werkt de zoölogische en meteorologische observatie hier niet op zichzelf (namelijk dat het verschijnen van één zwaluw nog niet de komst van de zomer aankondigt) maar als **een vergelijking** met betrekking tot het deugzaam leven van de mens.

Daarnaast gaat het om een **puur formele vergelijking**: dat het verschijnen, het zich laten zien van één exemplaar, één uiting, één klein deel nog niet het grote geheel vormt, nog niet de volheid in zichzelf bevat, maar dat dit grote geheel, deze volheid wél is samengesteld uit een veelheid van die delen. Hier is dus reeds een interessant en opmerkelijk gegeven aangekondigd en uitgesproken: dat het leven van een mens in zijn uitgestrektheid en in zijn volheid **een zekere continuïteit en samenstelling van op zichzelf gelijkende onderdelen** vertoont. Of, anders gezegd, om bij het beeld te blijven: het gaat om een grote **hoeveelheid** van zwaluwen en het gaat om een grote hoeveelheid van **zwaluwen**. Één zwaluw, één mus, één gier, één raaf, één adelaar, één duif, etc. – ook al treden ze samen gelijktijdig op – zij zijn geen teken voor iets anders, voor een groter fenomeen, maar een samenraapsel van toevallige oneffenheden, die in hun verschijning zeer uiteenlopend zijn en niet zelden zelfs afwijzend of vijandig tegenover elkaar staan (in de grote volièrre in Gaia-Zoo heb je een dergelijke samenstelling, die echter wel vreedzaam met elkaar kunnen samenleven). Of nog anders gezegd: een geheel komt tot stand door een grote hoeveelheid van het soortgelijke. En dan is dit geheel meer dan de som van zijn delen.

Thomas van Aquino zegt hier dus met Aristoteles (want het citaat is uit een commentaar van Thomas op een werk van Aristoteles, de zogenaamde 'Ethica Nicomachea'): een gelukkig leven toont zich in een zekere continuïteit van hetzelfde. En nu opgelet: dit 'hetzelfde' heeft **geen betrekking op het inhoudelijk hetzelfde** (b.v. elke dag aan noodlijdende mensen aalmoezen te geven), maar dit 'hetzelfde' **heeft betrekking op het formele aspect, namelijk een handeling die 'goed' genoemd kan worden.** En van deze handelingen die 'goed' genoemd kunnen worden, zijn er in onze wereld oneindig veel (en dat kunnen ook – dat hoeft niet, maar **is wel mogelijk** en in feite voor de meeste mensen de gewone orde van alledag – telkens dezelfde handelingen zijn, b.v. elke dag mensen verzorgen of verplegen; elke dag op het kantoor of de fabriekshal dezelfde activiteiten uitvoeren; elke dag met de vrachtauto onderweg zijn om te zorgen dat in de supermarkten de spullen liggen die wij dagelijks kopen; elke dag voor de klas staan en vervelende pubers toch proberen iets mee te geven in en voor hun leven; U ziet: **de continuïteit van hetzelfde**);

Een **ander aspect** van dit citaat hebben we al impliciet verondersteld: **dat gelukkig leven te maken heeft met het individueel menselijk handelen.** In eerste instantie neemt dit in ieder geval de druk weg, dat een gelukkig leven alleen afhankelijk is van omstandigheden en mogelijkheden die een mens toevallig krijgt of niet krijgt, of die een mens zich opzettelijk zelf toe-eigent. We zullen nog zien dat beide aspecten niet onbelangrijk zijn, maar ons uitgangspunt mag zijn dat een gelukkig leven in principe in ieders eigen actieradius ligt. Want feitelijk bestaat het hele leven van een mens uit een aaneenschakeling van handelingen, ongeacht of deze handelingen heel bewust of onbewust worden voltrokken.

Het citaat van Thomas als een commentaar op Aristoteles reikt ons dus alvast een aantal waardevolle componenten aan, **waarin een gelukkig leven bestaat.** Nog eens samengevat zou men dus deze elementen moeten vernoemen:

- Als basisgegevens: **menselijke handelingen**
 - een **tijdsfactor**: continuïteit van soortgelijke handelingen
 - een **kwaliteitsfactor**: deze handelingen moeten 'goed' zijn.

Gezien dit uitgangspunt, moeten we even een pas op de plaats maken. We mogen ons afvragen: hoe spreken wij over het algemeen over 'geluk' en 'gelukkig-zijn' en 'mensen die gelukkig zijn'? Welke spontane gedachten komen daar bij ons op?

*Zijn het niet eerder de gedachten aan rijkdom, aan bezit, aan eer of aanzien? Die gedachte doelt dus op iets '**waardoor**' een mens gelukkig kan zijn. Dat zou dus zijn: iets dat mensen '**hebben**' (materieel), of iets dat aan mensen **wordt toegekend** (ideeël). Deze 'bezittingen' of 'toekenningen' geven mensen mogelijkheden die anderen niet hebben. Deze mogelijkheden kunnen zich vervolgens vertalen in activiteiten, in handelingen dus. Dan komen wij weer uit op dat aspect waarin Thomas het gelukkig leven ziet, in handelingen dus, wel*

*niet zomaar handelingen, maar van een bepaalde soort en ingebed in een zekere continuïteit. In die zin zouden dan rijkdom, bezit, eer en aanzien bepaalde **voorwaarden** kunnen zijn voor een gelukkig leven. Anderzijds mag men meteen de vraag stellen of het dan ook **noodzakelijke** voorwaarden zijn, of dat deze voorwaarden bijkomstig zijn, in die zin dat zij sommige handelingen überhaupt mogelijk maken of vergemakkelijken.*

Deze inlas van een eigen reflectie brengt ons wel verder, doordat wij nu nog duidelijker zien **welke vragen wij moeten stellen** als wij de bewering van een gelukkig leven door het voltrekken van goede handelingen beter willen begrijpen.

Wij moeten ons afvragen: wat is eigenlijk een menselijke handeling? En waarom zijn zogeheten 'goede' handelingen de bouwstenen voor een gelukkig leven? Als er vele goede handelingen zijn, welke van deze handelingen brengen ons dan het 'ware' geluk?

Verder blijft het van belang om naar **mogelijkheidsvoorwaarden** te vragen, want de startpositie in het menselijke leven is lang niet altijd voor iedereen dezelfde, in tegendeel, de omringende omstandigheden (familiaal, economisch, politiek, godsdienstig, etc.) zijn vaak zeer uiteenlopend.

Met deze vragen zijn wij feitelijk weer bij het begin. Maar met dit verschil dat wij nu al beter weten waarnaar wij volgens Thomas moeten zoeken.

2) Korte historische reflectie aangaande 'geluk' en 'mensbeeld'

De vraag naar het geluk of naar een gelukkig bestaan heeft de Westerse filosofie altijd al bezig gehouden, minstens volgens **het getuigenis van Cicero** sinds de tijd van Socrates. "Want" - zo de Romeinse staatsman en filosoof - "Socrates was de eerste die de filosofie uit de hemel heeft teruggeroepen en in de steden en huizen geïntroduceerd heeft, en de mensen gedwongen heeft over het leven en de zeden na te denken en zich af te vragen wat goed en kwaad is." – Sindsdien is de vraag naar het menselijk geluk nooit verstomd. Integendeel, deze vraag is feitelijk steeds groter geworden. In de geschiedenis van de filosofie zijn de vragen bij de kosmologie begonnen, maar zij hebben zich qua interesse en relevantie steeds meer naar de antropologie verplaatst, van macrokosmos naar microkosmos. De kosmologische vragen hebben wij immers grotendeels gedelegeerd aan de empirische wetenschappen, maar de vragen naar het eigen 'Ik' zijn steeds belangrijker geworden. Binnen de microkosmos van de mens, heeft de vraag naar het geluk van die mens altijd een prominente plaats bezet.

Voor Thomas is de vraag naar het geluk van existentieel belang. Want als denker en als gelovige, moet er een antwoord worden gegeven op de vraag hoe de mens als een door God geschapen wezen tot zijn oorsprong kan terugkeren. Op dit punt begint voor ons mensen uit de 21 eeuw al de grote problematiek. De problematiek namelijk van de vooronderstellingen. Voor ons thema is **dé cruciale vooronderstelling de vraag naar het mensbeeld**. De vraag namelijk: **Wat is de mens?** Hoe zit dit levende wezen dat wij 'mens' noemen in elkaar? Echter: niet

fysiologisch, niet evolutionair, maar nog fundamenteler: namelijk ontologisch, dat betekent naar zijn zijnswijze.

Feitelijk bestaan er vanouds **drie mogelijkheden**. Zowel in de geschiedenis van de filosofie, als ook in het natuurlijke denken, als ook in de beleving en de ervaring van het mens-zijn zelf, kunnen deze drie mogelijkheden worden geponeerd:

- a) de 'eigenlijke' mens is zuivere geest
- b) de mens is enkel en alleen materie
- c) de mens is een samenstelling uit geest en materie

Het ligt voor de hand: afhankelijk van de keuze voor één van deze drie mogelijkheden, zal ook de vraag naar het geluk en een gelukkig leven een telkens ander antwoord krijgen.

Het zou te langdradig worden om deze drie opties gedetailleerd uit te leggen, maar het is ook te kort door de bocht om alleen te laten weten welk optie Thomas kiest.

Daarom zijn wij elkaar een korte toelichting verschuldigd:

Ad a)

De visie dat de 'eigenlijke' mens een zuivere geest is, heeft een lange traditie, feitelijk vanaf **Plato** (428-348 v. Chr.). **De ziel, het geestelijke principe is volgens hem de 'eigenlijke mens'**. Het lichaam is een last waarvan de ziel zich moet bevrijden. - Met tal van nuances komen wij deze visie tegen tot de 17^e en 18^e eeuw. Tegenwoordig beleeft het een zekere revival door stromingen van een **transhumanisme**, die eveneens het materiële als minderwaardig beschouwen, maar het geestelijk element vervangen door digitale informatiestromen, waaruit tenslotte een nieuwe mens tevoorschijn moet komen.

Ad b)

Het standpunt dat de mens alleen uit materie bestaat, komen wij ook al in de antieke filosofie tegen, bij de zogenaamde **atomisten**, b.v. Democritus en Leucippus (5^e eeuw v. Chr.). Met de opkomst van het platonisme, het christendom en de Islam kwam deze visie veel meer in de marge te staan. Sinds het verlichtingsdenken en vooral vanaf de 19^e eeuw heeft dit **antropologisch materialisme** weer veel meer aanhangers gekregen. Doordat het zich vanaf de 19^e eeuw vaak uiteenlopend verbonden heeft met het marxisme, het positivisme, het Darwinisme, het existentialisme, het kapitalisme, allerlei vormen van atheïsme, en in de laatste 50 jaren ook met de neurowetenschappen, heeft deze visie bewust en onbewust het levensgevoel van veel mensen (vooral in de zogenaamde Westerse wereld) beïnvloed en gekleurd.

Het lijkt er echter op dat de tegenstelling 'geest – lichaam' - minstens in het gebruik van de terminologieën - in de laatste tijd wat minder scherp is geworden. In de filosofie en ook in de medische wetenschappen lijkt bij voorbeeld het begrip 'ziel' niet

meer uit den boze te zijn, ongeacht welke inhoudelijke invulling men er dan aan wil geven.

Ad c)

De derde mensvisie ziet de mens als een wezen dat **twee componenten in het ene levend wezen verenigd**: een materieel en een geestelijk principe, ofwel lichaam en ziel. Deze verbintenis werd in de loop van de filosofiehistorie soms wat losser en dan weer wat strakker gezien. Terminologisch spreken wij hier van een '**integralisme**', waarbij de vertegenwoordigers van deze visie ervan overtuigd zijn, dat het immaterieel principe ofwel aan het (anonieme) 'goddelijke' participeert, ofwel door (een) God zelf in de mens op de wijze van 'schepping' is neergelegd. - Voor de antieke filosofie is **Aristoteles** de belangrijkste vertegenwoordiger van dit mensbeeld. Joodse, christelijke en islamitische denkers en gelovigen herkenden in Aristoteles een filosofische voorloper van hun eigen overtuiging – gebaseerd op de Openbaring in Heilige Schriften – dat de ziel als het leven-gevend principe door God in elke individuele mens is geschapen.

Thomas van Aquino is duidelijk een vertegenwoordiger van dit standpunt. Daarbij moet worden opgemerkt dat hij deze verbintenis van lichaam en ziel als een zeer sterke eenheid begrijpt, die enkel en alleen door de dood van de mens verbroken kan worden, maar daarna opnieuw verlangt naar een hereniging (hierover meer naar aanleiding van het thema 'Thomas van Aquino over een leven na de dood').

De **consequentie** uit deze zo enorm hechte verbintenis van lichaam en ziel is echter – en dit aspect is van buitengewone relevantie voor het thema 'gelukkig leven' – dat 'geluk' aan **beide** componenten van de mens recht moet doen. Geluk dat enkel en alleen op verschillende wijzen het lichaam bevredigd, is geen integraal geluk voor de (hele) mens, en geluk dat niet via de materiële zintuigelijkheid wordt verkregen, is voor de mens in dit leven ('in hac vita') niet weggelegd.

Volgens Thomas bestaat er dus **een dubbel geluk**: een geluk dat de mens **in dit leven** kan bereiken – met alle omstandigheden en wederwaardigheden waarin het menselijke leven nu eenmaal is geworteld – en er bestaat een geluk dat de mens pas **na dit leven** in het bereiken van zijn ultieme doel kan verkrijgen.

Dit onderscheid als ook vele andere belangrijke kwesties rond het menselijk geluk, behandelt Thomas helemaal aan het begin van het tweede deel van zijn grote werk van de Summa theologiae.

3) Thomas' overwegingen omtrent het geluk van de mens

In de **proloog** tot dit tweede deel van de Summa ontvouwt Thomas in korte en scherpzinnige bewoordingen zijn programma omtrent oorsprong en doel van de mens.

Thomas (S.th. I-II, prol.): "Quia, sicut Damascenus dicit, homo factus ad imaginem Dei dicitur, secundum quod per imaginem significatur intellectuale et arbitrio liberum et per se potestativum; postquam praedictum est de exemplari, scilicet de Deo, et de his quae processerunt ex divina potestate secundum

eius voluntatem, restat ut consideremus de eius imagine, idest de homine, secundum quod et ipse est suorum operum principium, quasi liberum arbitrium habens et suorum operum potestatem.”

Vertaling: “Omdat de mens, zoals Johannes Damascenus zegt, naar het beeld van God is gemaakt – in zoverre door ‘beeld’ wordt aangeduid wat verstand bezit, een vrije wil heeft en zichzelf bezit - , zo blijft, nadat gesproken werd over het oerbeeld, namelijk God, en over alles wat door zijn macht uit Hem is voortgekomen, dat wij nu over zijn ‘beeld’ nadenken, namelijk over de mens; en wel in zoverre ook hij oorzaak van zijn werken is, omdat ook hij een vrije wil heeft en macht over zijn werken.”

Opmerkelijk in deze proloog is het **parallelisme** dat Thomas hier aanhaalt: zowel God als ook de mens zijn in het bezit van een vrije wil, en zij hebben een zekere ‘macht’ over zichzelf en hun werken. Gods macht is een ‘scheppende’ macht en komt voort uit zijn vrije wilsbesluit. Gods evenbeeld – de mens – deelt in het bezit van een vrije wil en kan eveneens uit zichzelf oorsprong en oorzaak zijn van menselijke werken. Deze menselijke werken zijn activiteiten van de mens, handelingen dus, waarin hij op een analoge manier in deze wereld ingrijpt. Doordat de mens zelf echter geen ongeschapen, maar zelf een geschapen wezen is, blijft de analogie beperkt tot de toe-eigening en de uitvoering van de telkens concrete activiteiten van de mens, niet echter tot de wijze van uitvoering. **Want God ‘handelt’ scheppend door zijn Woord, de mens ‘handelt’ door zijn reeds geschapen vermogens van eigen verstand en wil.**

Nu dan moet eindelijk duidelijk worden wat dan deze handelingen, deze ‘werken’ van de mens zijn, waarin hij zichzelf volgens de proloog het meest ‘verwezenlijkt’ en waarin hij volgens het commentaar op de ethica – zoals wij boven zagen - ook zijn geluk bereikt.

Thomas geeft daarop een antwoord, en wel op de vraag die precies deze spanningsboog raakt. Hij stelt de vraag (vgl. S.th. I-II, 3, 2):

“Utrum beatitudo sit operatio.” – “Is de gelukzaligheid een handeling of activiteit?”

Thomas (S.th. I-II, 3, 2 ad 3): “Ad tertium dicendum quod, sicut dicitur in IX Metaphys., duplex est actio. **Una** qua procedit ab operante **in exteriorem materiam**, sicut urere et secare. Et talis operatio non potest esse beatitudo: nam talis operatio non est actio et perfectio agentis, sed magis patientis, ut ibidem dicitur. **Alia** est actio manens **in ipso agente**, ut sentire, intelligere et velle: et huiusmodi actio est perfectio et actus agentis. Et talis operatio potest esse beatitudo.”

Vertaling: “We merken op dat er twee soorten handeling zijn, zoals in boek IX van de Metaphysica wordt gezegd. **De ene is een handeling die van degene die handelt overgaat op iets buiten hem**, zoals in brand steken of snijden. **De gelukzaligheid kan niet zo’n handeling zijn.** Zo’n handeling is immers geen verwerkelijking of vervolmaking van degene die handelt, maar veeleer van datgene wat de handeling ondergaat. De andere soort is **een handeling**

die in degene die handelt zelf blijft, zoals voelen, begrijpen of willen. Zo'n handeling is wel een vervolmaking en verwerkelijking van degene die handelt. De gelukzaligheid kan dus wel in zo'n handeling zijn."

Deze onderscheiding die op Aristoteles teruggaat, is heel voornaam. Op andere plaatsen wordt dit verschil eenvoudig aangeduid als **'actio transiens'** en **'actio immanens'**. Het loont de moeite om hier kort bij stil te staan, want wij mensen van vandaag zijn gewend enkel de actio transiens als een 'echte' handeling of activiteit aan te merken. Een dergelijke handeling brengt immers een aantoonbare verandering in deze wereld tot stand, bij voorbeeld een huis dat gebouwd wordt, een schilderij dat ontstaat, een maaltijd die bereid en gegeten wordt, een doodgereden dier op straat, een spijker in de muur, een sigaret in de hand, enz., enz. Kort gezegd: onze wereld dag in dag uit. – **Hadden wij dat niet al? Aan het begin van deze avond: een mensenleven dat in elkaar steekt door een voortdurende opeenvolging van handelingen!?** Typisch voor deze vorm van handelingen is: zij doen iets in en voor en met onze wereld, de 'Umwelt' en de 'Mitwelt'. – Is het nou toevallig dat wij mensen tegenwoordig volledig op dit soort handelingen, dit type van activiteiten gefocust zijn? Zelfs zo dat wij een ander type activiteit feitelijk niet als zodanig, niet als 'handeling' zouden benoemen? – Het is uiteraard niet toevallig, maar heeft zijn redenen in het verloop van de geschiedenis, vooral de geschiedenis van de laatste 400 jaren. Deze ontwikkeling kunnen wij hier echter niet uitgebreid uit de doeken doen, maar alleen constateren dat ons tegenwoordig aandachtsveld met betrekking tot menselijke handelingen heel sterk geconcentreerd is op 'productieve' handelingen, activiteiten dus die iets voortbrengen in de ruimste zin van het woord, of algemeen gesproken: activiteiten die in onze wereld iets veranderen (al is het maar het aansteken van een sigaret).

Terugkijkend naar de uitspraak van Thomas, dan zijn het juist deze onnoemelijk veelvuldige handelingen die geen verwezenlijking of vervolmaking van de eigen persoon bewerken, **maar wel een vervolmaking van het werk**. Wat heeft Thomas hier voor ogen: meest gebruikelijke voorbeelden: een schip dat gebouwd wordt, een beeld dat gehouwen wordt. Beiden zijn werken die ongetwijfeld een waarde in zichzelf hebben, zij het om op een voordelige manier goederen te transporteren, zij het om een ruimte of tuin te versieren en bewonderd te worden. Meteen roept het de vraag op: "Is dat dan niet ook een vorm van vervolmaking **van de mens**, dat hij zich ook over **het resultaat** van zijn werkzaamheid verheugt?" – Jawel, dat is zo. Voor de beeldhouwer, voor de scheepsbouwer. Zij doen in hun leven juist **meer van ditzelfde**. Weet u nog? Niet één zwaluw maakt de zomer, maar En – Thomas zei het toch zelf: de continuïteit van dit soort handelingen maakt een mens gelukkig ('felix').

Op dit punt aangekomen, lijkt het dus tegenstrijdig te zijn: aan het begin in zijn commentaar op Aristoteles zei Thomas dat het geluk bestaat in een geheel van een deugzaam leven, dus activiteiten die 'goed' genoemd kunnen worden, zoals de meeste mensen bij voorbeeld hun werk 'goed' willen doen, of het nu de timmerman is, de verpleegster of de advocaat. En datzelfde geldt voor de niet beroeps-gebonden activiteiten: met je kinderen spelen, het huishouden doen, je burens helpen, op vakantie gaan, etc.

De **kernzin** was: “Sic ergo patet quod felicitas est operatio propria hominis secundum virtutem in vitam perfectam.” – “Zodoende blijkt dat het geluk bestaat in het geheel eigen deugdzaam handelen van de mens gedurende het hele leven.” Maar dit zijn toch allemaal activiteiten die horen bij de categorie ‘actio transiens’, handelingen die hun actieradius buiten de eigen persoon hebben. Daarvan zei Thomas in de Summa, de **kernzin** was: “Talis operatio **non** potest esse beatitudo.” – In zo’n handling kan de gelukzaligheid **niet** zijn.”

- vergelijking van deze twee kernzinnen. Wat valt op?

In de eerste zin is sprake van ‘felicitas’ (‘geluk’), in de tweede van ‘beatitudo’ (‘gelukzaligheid’).

Het gaat om onze alledaagse handelingen. In een bepaalde betekenis kunnen zij ons dus gelukkig maken, in de zin van een ‘**felicitas**’. Maar in een andere zin kunnen zij dat niet, in de betekenis van ‘**beatitudo**’. Hier ligt kennelijk een verschil. Welk verschil? Wij hadden gezien: de mens is een wezen uit lichaam en ziel. Zou misschien de felicitas alleen voor het lichaam zijn, en de beatitudo voor de ziel? Maar strookt dat met Thomas’ mensbeeld? Dat mensbeeld veronderstelt een heel hechte eenheid tussen lichaam en ziel. Als je nu felicitas reserveert voor het lichaam en beatitudo voor de ziel, haal je dan deze eenheid van de mens niet duidelijk uit elkaar? Kom je dan niet uit bij de Platoonse visie, waar de ‘echte’ mens de ziel is, en het lichaam eigenlijk een last, waarvan je je zou moeten bevrijden. Dan zou Thomas een verkapte Platonist zijn (dat is trouwens een verwijt dat eeuwen later Friedrich Nietzsche aan de christenen zou maken: dat zij verkapte Platonisten zijn).

Maar zo denkt Thomas niet. Hij houdt vast aan de eenheid van ziel en lichaam van de mens, tot aan zijn dood. **En toch maakt hij ook een onderscheid tussen een geluk van felicitas en van beatitudo.**

Laten wij kijken wat Thomas zegt.

Thomas (S.th. I-II, 3, 2 ad 4): “A quartum dicendum quod, cum beatitudo dicat quandam ultimam perfectionem, secundum quod diversae artes beatitudinis capaces ad diversos gradus perfectionis pertingere possunt, secundum hoc necesse est quod diversimode beatitudo dicatur. Nam **in Deo** est beatitudo per essentiam: quia ipsum esse eius est operatio eius, qua non fruitur alio, sed seipso. **In angelis** autem beatus est ultima perfectio secundum aliquam operationem, qua coniunguntur bono increato: et haec operatio in eis est unica et sempiterna. **In hominibus** autem, secundum statum praesentis vitae, est ultima perfectio secundum operationem qua homo coniungitur Deo: sed haec operatio nec continua potest esse, et per consequens nec unica est, quia operatio intermissione multiplicatur. Et propter hoc in statu praesentis vitae, perfecta beatitudo ab homine haberi non potest. Unde Philosophus in *I Ethic.*, ponens beatitudinem hominis in hac vita dicit eam imperfectam, post multa concludens: *Beatos autem dicimus ut homines*. Sed promittitur nobis a Deo beatitudo perfecta, quando erimus *sicut angeli in caelo*, sicut dicitur Mt. 22,30.”

Vertaling: “De term gelukzaligheid duidt op een zekere ultieme volmaaktheid. Niet alle dingen met geschiktheid voor gelukzaligheid kunnen dezelfde graag van gelukzaligheid bereiken. Vandaar dat er een verscheidenheid van

betekenisinhoud in de term gelukzaligheid besloten ligt. Zo is de gelukzaligheid **in God** er door middel van zijn wezen, aangezien zijn *zijn* samenvalt met zijn handelen. Hij geniet met zijn handelen niet van iets buiten Hem, maar juist van zichzelf. De uiteindelijke volmaaktheid van **de gelukzalige engelen** bestaat in een activiteit waardoor ze met het ongeschapen goed verbonden worden. In hen is dit activiteit ononderbroken en eeuwig. **Bij mensen** die nog in de staat van dit aardse leven verkeren heeft de uiteindelijke volmaaktheid ook te maken met een activiteit waardoor hij met God verbonden wordt. Die activiteit kan echter nog niet voortdurend zijn en daarom ook niet ononderbroken. Ze valt door onderbrekingen in meerdere losse activiteiten uiteen. Daarom kan de mens in dit leven de volmaakte gelukzaligheid niet hebben. Aristoteles zegt dan ook wanneer hij de gelukzaligheid van de mens in dit leven bespreekt, dat ze onvolmaakt is. Na een uitgebreid bespreking concludeert hij *dat we, wanneer wij mensen gelukkig noemen, bedoelen dat zij gelukkig zijn voor zover mensen dat in dit leven kunnen zijn*. God belooft ons echter de volmaakte gelukzaligheid. We zullen zijn zoals de engelen, zoals gezegd wordt in Mt. 22,30.”

Wat zien wij? Een duidelijke **gradatie** in wat ‘gelukzaligheid’ betekent. Ten eerste is die verschillend voor God, de engelen en mensen. Waarschijnlijk is dit geen grote verrassing, want deze hiërarchie van ‘gelukkig zijn’ zullen wij vrij makkelijk intuïtief kunnen beamen. De dalende lijn van ‘volmaakt geluk’ – te beginnen bij God via de engelen tot aan de mensen – is voor ons zeker geen emotioneel opwindende constatering. Zonder veel discussies kunnen wij daar ‘goed mee leven’. Het meest opvallend – en niet voor niets komt Thomas daar dan ook uitvoeriger over te spreken – is de **tweedeling van gelukzaligheid bij mensen**. – Om te beginnen met het hoogst mogelijke: in de hemel wordt ons mensen door God **een volmaakt geluk** (**‘beatitudo perfecta’**) beloofd. Dat is alvast de grootst mogelijke troost. Maar **‘in statu praesentis vitae’** (in dit leven), is deze volkomenheid niet te bereiken. Waarom niet? Omdat de menselijke handelingen in dit leven zeer divers en onsamenhangend zijn. Deze fragmentatie van het menselijke leven ontkoppelt de mens niet van een zeker geluk, maar dit is onvermijdelijk onvolmaakt. Zelfs Aristoteles – een denker dus die geen christelijke openbaring heeft gekend – kent aan de mens in dit leven maar een beperkt geluk toe. Voor het bereiken echter van dit beperkte geluk is het wel van belang, dat onze menselijke activiteiten zich in een continuïteit van ‘goede’ handelingen vertonen.

Thomas sluit zich in zijn analyse voor het geluk van mensen in dit leven bij Aristoteles aan, maar de Aquinate hoeft het hierbij niet te laten. Als gelovige kent hij immers nog een ander perspectief dat aan het aardse geluk al een zekere glans geeft, doordat de activiteiten die dit aardse geluk schenken niet in zich zelf afgesloten hoeven te zijn, maar reeds een zekere gerichtheid op een volmaakt geluk vertonen. Thomas vervolgt zijn uitleg:

Thomas (S.th. I-II, 3, 2 ad 4): “Sed in praesenti vita, quantum deficiamus ab unitate et continuitate talis operationis, tantum deficiamus a beatitudinis perfectione. Est tamen **aliqua participatio beatitudinis**; et tantum maior, quanto operatio potest esse magis continua et una.”

Vertaling: “In dit leven zijn we verwijderd van de volmaakte gelukzaligheid in de mate dat de activiteit waardoor we met God verbonden zijn versnipperd is en onderbroken wordt. Het geluk in dit leven is echter **een zekere deelname aan de gelukzaligheid** die groter is naarmate de activiteit meer voortdurend is en samenhangend.”

Felicitas en beatitudo worden dus niet gescheiden maar horen bij elkaar. En het ligt in de hand en de verantwoordelijkheid van de mens zelf om deze samenhang als een voortschrijdende deelname aan een volmaakt geluk vorm en gestalte te geven. Thomas pleit dus voor een duidelijke waardering van de menselijke handelingen met betrekking tot hun geluksfactor, hier en nu, en ‘in patria’.

Deze continuïteit en samenhang wordt tenslotte ook duidelijk wanneer wij kijken naar **de geestelijke en lichamelijke integratie van deze handelingen**. Vast staat dat onze menselijke activiteiten in dit leven met materialiteit, wil zeggen zintuigelijkheid verbonden zijn. Alleen via onze zintuigen en ons lichaam handelen wij in dit leven. Het volmaakt geluk bestaat echter in de verbondenheid met God, zoals wij net zagen. Zintuigelijke activiteiten kunnen deze verbintenis niet tot stand brengen. Anderzijds kunnen wij – zo Thomas - met onze activiteiten in dit leven al tot een zekere deelname aan het volmaakt geluk komen. Hoe is deze schijnbare tegenstrijdigheid op te lossen?

Thomas werkt ook hier met de introductie van een opmerkelijk onderscheid.

Thomas (S.th. I-II, 3, 3c): “Possunt autem operationes sensus pertinere ad beatitudinem **antecedenter** et **consequenter**. **Antecedenter** quidem, secundum beatitudinem imperfectam, qualis in praesenti vita haberi potest: nam operatio intellectus praeexigit operationem sensus. – **Consequenter** autem, in illa perfecta beatitudine quae expectatur in caelo: quia post resurrectionem, ex ipsa beatitudine animae, ut Augustinus dicit in Epistola ad Dioscorum, fiet quaedam refluentia in corpus en in sensus corporeos, ut in suis operationibus perficiantur.”

Vertaling: “Wel is het mogelijk dat zintuigelijke handelingen behoren tot de gelukzaligheid in de zin dat ze **eraan voorafgaan of erop volgen**. **Voorafgaande** namelijk met betrekking tot een onvolmaakt geluk dat in dit leven bereikt kan worden: want de activiteit van de zintuigen gaat aan de activiteit van het verstand vooraf. **Erop volgende** met betrekking tot de volmaakte gelukzaligheid die in de hemel verwacht wordt: want na de verrijzenis – zo zegt het Augustinus in zijn brief aan Dioscorus – zal het geluk van de ziel op een of andere wijze terugvloeien in het lichaam en in de zintuigelijkheid, zodat die in hun activiteiten vervolmaakt zullen worden.”

Ook hier zien wij weer de integrale mensvisie van Thomas. **De zintuigen zijn in dit leven wezenlijk noodzakelijk om kennis op te doen en zodoende elke vorm van menselijke geluk dan ook te beleven en te ervaren.** De zintuigen zijn daartoe noodzakelijke voorwaarden. Doordat hun bijdrage echter zo integraal wezenlijk is – anders was de mens nu eenmaal geen mens – is er in Thomas’ visie voor de zintuigelijkheid ook een plaats weggelegd na dit leven. Thomas spreekt zich op deze

plaats nog niet concreter uit; hij citeert wel Augustinus, de grootst mogelijke theologische autoriteit.

Geluk is dus volgens Thomas tweeledig: enerzijds in dit leven ('in hac vita') als een felicitas die zich in de goede handelingen in dit leven zelf vertonen; anderzijds als een beatitudo die de geluks-ervaringen in dit leven vervolmaken en in patria (het hemels vaderland) door de deelname aan het hoogste goed (God zelf) vervuld wordt.